

„Naše šule – šule za življenje“

1

**Informacija za starših
a dalšich zajimcow**

Iniciatiwna skupina „Naše šule – šule za žiwjenje“ džěła na koncepciji za přichod serbskeho šulstwa, zo njebychu so dalše rěčne rummy zhubili.

Snano so prašeće: Čehodla naše šule trjebamy? Wone su kaž jednotliwe suki, kotrež tworja syć. Tuta syć džerži region, w kotrymž so serbščina wšědnje zjawnje wužiwa, hromadže a stabilizuje jón. Rozrubnješ-li dwaj, wona rozpadnje. Naša rěč trjeba krutu a trajnu syć šulow, zo by žiwa wostała.

2

Dotal smy wokoło sto diskusijow, rozmołwow a zarjadowanjow organizowali resp. so na nich wobdžělili a wo našich zaměrach informowali. Běchu to zarjadowanja kaž zetkanja iniciatiwneje skupiny abo konsultacije ekspertow na polu kubłanja, prawnistwa abo ludoweho prawa. Dale smy šule na dnju wotewrjenych duri wopytali kaž tež ze staršimi, nawodami serbskich šulow a dalšimi wučerjemi a ze zastupjerjemi serbskich institucijow a towarstwow diskutowali. Nimo toho smy so ze zastupjerjemi regiona a frakcijow Sakskeho krajneho sejma, předewšěm z kubłanskopolitiskimi rěčnikami rozmołwjeli. Dobre nastorki dóstachmy na zarjadowanjach na temu kubłanje a demografiska změna w Sakskej a w Europje a při wuměnje nazhonjenjow ze zastupjerjemi druhich narodnych mjeńšin, na přikład na 51. FUEN-kongresu w Budyšinje, kotryž zaběraše so wosebje z temu kubłanje.

Na tute wašnje a přez wozjewjenja k prašenjam kubłanja a demografije we wšelakich medijach smy zjawnosć do zhromadneho přemyslowanja wabili.

Kak předstajće sej Wy přichod serbskich šulow? Što wočakujeće za swoje džěći? Přeprošamy Was dale, zhromadnje z nami wo móžnosćach na polu serbskeho šulstwa přemyslować, wotwažować a zhromadnje trajne rozrisanje namakać.

Luba čitarka, luby čitarjo,

w tutej brošurce chcemy zakładne mysle a zasady našeje iniciatiwneje skupiny předstajić, zo bychmy z Wami, wosebje staršimi, w scěhowacych rozmołwach wo nich diskutować móhli.

- W srjedźišću přemyslowanjow steji dołhodobna wizija „Łužica je dwurěčna“.
- Za to je trěbna fungowaca serbska šulska syć ze zhromadneje kubłanskej filozofiju, w kotrež nawuknje kóždy šuler sej pozdžišo zaradzić a hdžež wukmani swoju dwu- a wjacerěčnosť, kotraž je kruty wobstatk europskich kubłanskich hódnotow.
- Šule su za nas wažne rěčne rupy, kiž měli być bliske a srjedźišćo we wsy / w měsće.
- Zakład za to je serbskorěčne a dwurěčne kubłanje w swójbje, w serbskich a WITAJ-pěstowarnjach/-skupinach.
- Šuler wuwučuje so po wysokich kubłanskich zaměrach a wukmani so k wuknjenju na čas žiwjenja.
- Naše šule wučinja nowa kultura wuknjenja, w zmysle individualneho spěchowanja jednotliwca a dlěšeho zhromadneho wuknjenja w samsnym rjadowanskim cyłku w cyłodnjowskej šuli.
- Wuměňjenje za to je systematiska wotměna pedagogiskich metodow a optimalne wuwice w heterogenych skupinach.
- Šula je dale sociokulturne srjedźišćo, kotrež skruća regionalnu identitu šulerjow.
- Při tym měli wučerjo, starši, šulerjo kaž tež dalši wobydlerjo wokolicy wusko jako partnerojo šule hromadže džělać.

Jeli chcemy tole docpěć,

trjebamy trajne wosebite rjadowanje w zmysle sobupostajenja Serbow w kubłanskich naležnosćach jako mjeńšinowe šulstwo pod statnym dohladom.

Demografiske wuwice w Sakskej

**a wosebje we Łužicy móže być šansa -
dyrbimy pak ofensiwnje postupować a ju wužić.**

Demografiske wuwice - wosebje hladajo na spadowacu ličbu porodow na jednej a wotpućowanje młodžiny na druhej stronje - žada sej dołhodobnje nowe rjadowanja, zo by so towaršnostnym změnam wotpowědowało. W regionje Hornja Łužica / Delnja Šleska je změna wobydlerstwa wosebje markantna.

Tohodla Sakska intensiwnje demografiske wuwice w tutym modelowym regionje analyzuje - a to w ramiku wosebiteho modeloweho předewzaća. Wosebje motiwowani a derje wukubłani młodostni našu domiznu wopušća, předewšěm dla špatneho hospodarskeho položanja. To so wězo wosebje na situaciju Serbow we Łužicy wuskutkuje. Zo bychmy jako Serbja přežiwili, trjebamy wotpowědne socioekonomiske a dalše wuměnjnja. Jedne z najwažnišich je kubłanje, wosebje pak serbske šulstwo. Kóždemu džěsću měło so zmóžnić dobre kubłanje, zo móhło so individualnje wuwiwać a so tak optimalnje na pozdžiše žiwjenje přihotować. Zakład za to tworja wosebje šule jako srjedžišćo wuknjenja, kubłanja a zetkawanja kaž tež jako centrum socialneho a towaršnostneho žiwjenja. Dže wo moderny a na wukony wusměrjeny kubłanski poskitk, zo móhła so zdobom identita skrućić a jednotliwce kruće w regionje zakorjenić. Hdyž identifikuje so młodžina ze swojej domiznu, řeču a kulturu, nawróci so tež rady a wobwliwuje hospodarske, socialne, ekonomiske, řečne a kulturne wuwice našeho regiona aktiwnje ze swojej wědu a kreatiwitu.

Z krótkodobnymi akcijemi mało docpěješ. Trjebamy dołhodobne a spušćomne rozrisanje. Inicijatiwna skupina "Naše šule - šule za žiwjenje" džěła na koncepciji za přichod serbskeho šulstwa, zo móhła nastać trajna syc šulow, kotrež su wažne zjawne řečne rupy a stołp za wuchowanje serbskeje řeče a kultury.

Serbska šulska syć je hižo chětro džērata a hrozy strach, zo so jednoho dnja roztorhnje.

Po politiskim přewróće so tež w Sakskej ličba šulerjow drastisce zniži. W šulskim léće 1999/2000 wuknješe něhdže 214 000 šulerjow na srjedźnych šulach a něhdže 142 000 na gymnaziju. Lětsa je jich hišće 93 600 resp. 87 000. Z tuteje přičiny zawrě so wulka ličba šulow po cyłym kraju.

Tež rjad serbskich šulow a šulow ze serbskej wučbu je so w poslednich lětach zawrěł. Staw a wuwice serbskeho šulstwa w zašłym času je nam - njehladajo na wuwzacne rjadowanja - přez struchle fakty znate. Tu někotre přikłady:

1. W léće 2003 zawrě so najebać masiwnych protestow Chróšćanska srjedźna šula.
2. W lětomaj 2005 a 2006 sčaza sakske kultusowe ministerstwo Pančanskej srjedźnej šuli dowolnosť za zarjadowanje 5. a 7. lětnika. Tutón rozsud Kamjenski wokrjesny sejmik dnja 8.3.2006 potwjerdzi a šmórny Pančansku srjedźnu šulu ze šulskeje syće. Šula ma so - přećiwo woli Serbow - přichodne lěto dozawrěć.
3. W léće 2005 sčaza kultusowe ministerstwo tež Radworskej srjedźnej šuli dowolnosť za 5. lětnik. Hakle sudniski wusud zamó tomu zadžěwać.
4. Je sudniski wusud tuchwilu jenička móžnosť za wuchowanje serbskich kubłanišćow?
5. Zdžerženje srjedźneje šule w Slepom so w poslednim wokomiku zmóžni, dokelž podobneho serbskorěčneho poskitka w bliskej wokolinje njeje.
6. Ze šulskim lětom 2006/2007 zawrě so srjedźna šula w Nowej Wsy, na kotrejž wuwučowaše so serbščina jako cuza řeč.

Tak woteběraja dale móžnosće, našu maćeršćinu nimo w priwatnej sferje tež z zjawnosći nałožować. Džeń a bóle so wona we wšitkich wobłukach towaršnostneho žiwjenja wutłóčuje a prezentuje so w zjawnosći jenož hišće na wobmjezowane wašnje. Wobydlerjo džělaja, wukubłuja a zastaraja so w přiběracej měrje zwonka wjeskow, tež wólny čas džeń a ředšo w nich přežiwjeja. Minyl njeje so jenož wjesny konsum, husto tež biblioteka, póšta, šewc abo wjesna korčma. Z tym zhubjeja so zjawne řečne a komunikaciske rummy, w kotrychž bě serbsćina samozrozumliwje wobchadna řeč.

Štó z nas wě, hač njesćěhuje dalje zawěranje serbskich šulow? Při wšěm pak njeměli na žadyn pad rezignować. Hłowna zamołwitosć za zachowanje našeje maćernej řeče leži w přenim rjedže pola na samych, w našich swójbach. Tam kładže so zakład - ale tež serbske šulske, wjesne a měšćanske, wosadne a towaršnostne žiwjenje ma wulki wuznam w boju přećiwo přiběracemu přeněmćenju kaž tež při podpěrje rewitalizacije řeče, wosebje w kónčinach wokolo Wojerec, Budyšina a Slepoho.

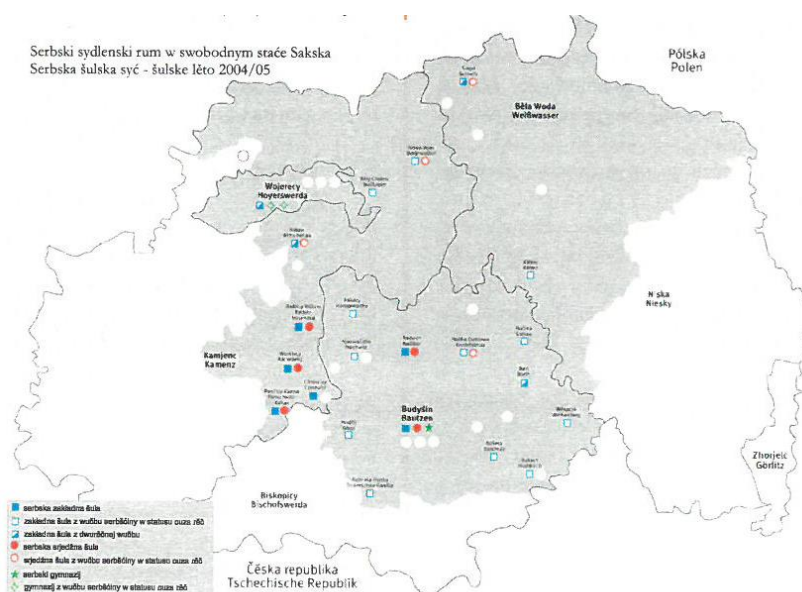
Mamy wiziju:

„Łužica je dwurěčna“.

Dołhodobna wizija dwurěčneje Łužicy ma zakład w dźěcatstwje a młodźinje jednotliwca. Šula ma tohodla zaručić kubłanje z bliskim dwurěčnym poskitkom po cyłej dwurěčneje Łužicy za wšěch šulerjow, kotrychž starši sej to přeja. K tomu słušeja serbske šule, ale tež druhe šule ze serbskim poskitkom w Budyskich, Wojerowskich a Slepjanskich kónčinach abo druhdže. Runje w Slepjanskim regionje na přikład wobkedźbujemy wožiwjenje serbskeje rěče a kultury přez wuspěšne dźěło w Rownjanskej WITAJ-pěstowarni a w Slepjanskimaj šulomaj. Potajkim njeńdže jeniče wo zachowanje jednotliwych šulskich stejnišćow, ale wo šěroki wid na cyłu Łužicu, zo by dwurěčnosť samozrozumliwy a připóznaty wobstatk cyłego regiona była.

7

Za to trjebamy nowe puće, kotrež njenarěča jenož Serbow, ale wosebje tež němskich wobydlerjow Łužicy. Aktiwna a přirodna dwurěčnosť ma jako zakład za wjacerečnosť, kotraž je kruty wobstatk europskeje kubłanskeje filozofije, bjezdwěla lěpšiny za dźěći. Tutu hódnotu mamy sej zhromadnje ze wšěmi wobydlerjemi Łužicy wuwědomić.

Koncepcija ma nawjazać na eksistowace dobre zakłady.

Serbskorěčne a dwurěčne kubłanje w swójbje a pěstowarni, předewšěm w serbskej abo WITAJ-pěstowarni, twori zakład za woprawdźitu a přirodnu dwurěčnosť. To měło perspektiwisce być wažny kriterij za přistup do šule, zo móhła so serbščina woprawdže zdźeržeć abo wožiwić.

WITAJ-kubłanje na zakładze imersije derje funguje. Je to předšulski poskitk předewšěm za němske dźěći, dokelž su wone cyły džeń po principje „jedna wosoba - jedna řeč“ intensiwnje ze serbščinu wobdate. Imersija je jedna z najwuspěšnišich metodow přiswojenja řeče a měla so w šulskim kubłanju dale wjesć. Tak zaručitej so bjezposředny přechod do šule a nawjazanje na wuspěchi WITAJ-kubłanja.

Dalši zakład su nowe wučbne plany w Sakskej, dokelž poskićuja nimo wuknjenskich wobsahow tež cyły rjad pokiwow a doporučenjow za splećenje předmjetow a maćizny kaž tež za nałožowanje modernych metodow wuknjenja.

Po koncepciji „2plus“ za dwurěčne serbsko-němske šule wuknu dźěći z lěta 2001. W nej zapisane zaměry tworja dobry zakład za posředkowanje dwurěčnosť. Nowe je, zo wuknu wšitke dźěći zhromadnje w dwurěčných rjadownjach a zo nawuknu serbski a němski alfabet paralelnje. Starši rozsudža, w kotrej řeči nawuknje jich dźěćo čitać a pisać. Tohodla dźěli so rjadownja w bloku „řeč“ (to su předmjety serbščina, němčina a wěcna wučba) do wšelakich skupin. Dźělo po 2plus so přez Radebeulski Institut Komenskeho a Hamburgsku uniwersitu wědomostnje přewodźuje a přepytuje. Wjetšina wučerjow dźěla z wulkim angažementom, z pilnosť a kreatiwitu a njeboji so tež přidatneho dźěla. Wuspěchi jich njesprócniweho dźěla su widžeć. Na tute mělo so natwarjeć.

Do dwurěčných rjadownjow zastupja maćernorěčne serbske dźěći, dźěći, kiž su sej w pěstowarni serbščinu přiswojili (WITAJ), a dźěći bjez serbskorěčnych

znajomoscow. Jara rozdźelny rěčny niwow džěci na spočatku přenjeho lětnika je wosebite pedagogiske wužadanje.

Tójšto staršich so starosci, zo so jich wočakowanja nastupajo kwalitu posrědkowanja serbsčiny we wobłuku 2-plus-koncepcije dosć njespjelnjeja. Na jednej stronje starosća so serbscy starši, zo zniži so serbska maćernorěčna kompetenca šulerjow, předewšěm hladajo na stil abo poeziju rěče. Na druhej stronje přeja sej němscy starši, kotřiž su so wědomje za serbsko-němsku dwurěčnosć swojich džěci rozsudžili, zo so jich džěci w serbsčinje wosebje spěchuja. Prašenje falowaceje akceptancy serbsčiny hraje pola dalšeho džěla němskich staršich wulku rólu. W tutych prašenjach měła so 2-plus-koncepcija dale kwalifikować.

Trjebamy fungowacu serbsku šulsku syć ze zhromadnej kubłanskej filozofiju.

Dže wo šěroki wid na wšitke šulske stejišća jako syć. Na zakładze zhromadnje wothłosowaneje kubłanskeje filozofije měło nastać serbske šulstwo jako fungowaca serbska šulska syć w dwurěčnej Łužicy, w kotrejž su jednotliwe šule mjezsobu wusko splećene, wotewrjene a nowotarske a džělaja wusko z wokolinu hromadže. Zakład za tajku syć twori h. mj. maćernorěčne/dwurěčne kubłanje w swójbach kaž tež syć serbskich a WITAJ-pěstowarnjow/-skupinow.

Zaměr je, zo sej šule mjezsobu šulerjow njewotwabja. Hladajo na nětčiši staw kubłanskeho systema njeda so bój wo šulerske ličby a z nim njestrowa konkurenca wobeńć. Přez wušu kooperaciju mjez šulu a cyłej wokolinu bychu lěpše wuměnjenja za wuwice šule na sociokulturelne centrum nastali, jako centrum wuknjenja a zetkawanja, jako zjawne rěčne rupy, jako srjedzišćo za skrućenje narodneho wědoma a regionalneje identity. Jenož tak hodžala so serbska šulska syć jako regionalna kubłanska syć we Łužicy a kruty wobstatk europskeje syće wjacerěčnych regionow zaručić.

Šulerjo měli so indiwiduelnje kublač, zo docpěje kóždy jednotliwc optimalny staw wědy a kompetency. Nimo fachowych kmanosćow měli so předewšěm wosobinske, socialne, řečne, medijowe a metodiske kompetency džěsća sensibilizować a kublač, zo by w džensnišej towaršnosći wobstało a sej zaradzić wědźało. Při tym njesměła so wšelakorosć šulerjow jako problem wobhladować, ale skerje jako šansa. Džěći měli nazhonić, zo so wužaduja a připóznawaja. Na přenim městnje měloj stać dowěra do sebje samoho a dowěra swojemu blišemu. Tak móhli džěći wuknyć, swoje słabosće abo brachi wosłabić a sylnosće zesylnić.

Džěći měli so k aktiwnej dwurěčnosći kublač, to rěka, zo měł kóždy wotchadnik serbsčinu a němčinu ertnje a pisomnje wobknežić. Aktiwne wukmanjenje w serbsčinje njesměło so na předmjet serbsčina wobmjezować, ale měło wobstatk cyłkowneho pedagogiskeho džěła być. Zažna přirodna dwurěčnosć twori fundament za pozdžišu wjacerěčnosć, kotraž je dalši wažny zakład našeje kublanskeje filozofije.

Šulerjo měli so nadrobnje rozestajeć ze serbskimi a regionalnymi stawiznami, z nabožnym, narodnym a řečnym wuwicóm we Łužicy a z wužadanjemi w žiwjenju mjez wjetšinu a mjeńšinu. Tak wuwiwaja šulerjo regionalnu identitu, zo bychu na polu dwurěčnosće a dwukulturowosće kaž tež powšitkowneho zdžělowanja w duchu tolerancy a wjacekulturowosće Europy rostli. Zwólniwosć, so aktiwnje a wědomje w zjawnym žiwjenju angažować, měla so wubudzić.

Trjebamy šule jako srjedzišćo

na wsy / w měsće.

Šule měli so w přichodže hišće bóle wuwivać na centrum wuknjenja a kubljanja, štož je wězo jich přenjotny nadawk, ale tež na centrum zetkawanja

šulerjow, wučerjow, staršich a dalšich, w kotrymž knježi woprawdźita dwurěčnosť.

Wosebity wuznam maja serbske šule jako srjedzišćo regionalneje identity, kotrež so runje w času młodosće wuwija resp. krući. W Saksko-Anhaltskej, hdžež młodzi ludžo runje tak kaž w Sakskej do druhich zwjazkowych krajow wotpućuja (předewšěm młode a derje wukubłane žony), je wysokošula Magdeburg-Stendal w nadawku knježerstwa wobšěrnju studiju nadželała. Studija dokumentuje mjaz druhim, čehodla ludžo wupućuja a dokal. Za nas pak je prašenje zajimawe, hač bychu so zaso do domizny nawróćili, a jeli, pod kotrymi wuměnjemi. Naprašowani mjenuja nimo infrastruktury a džělowych wikow tež zakótwjenje w regionje jako wažny faktor za nawrót. To rěka potajkim za nas Serbow: Čim bóle su młodzi ludžo do žiwjenja we Łužicy zakótwjeni, čím radšo so tež zaso do Łužicy nawróća.

Wažne wumějenje za to je, zo su šule bliske. Dže wo bliskosć nastupajo krótke šulske puće, wo bliskosć serbskeje šule předewšěm w nakromnych kónčinach – a wo emocionalnu bliskosć hladajo na zwjazanosć ze šulu a domiznu.

Šule maja šulerjow přihotować a wukmanić za wuknjenje čas žiwjenja.

Šule měli być komunikaciski rum za wšitkich – za šulerjow, staršich, džěći, za swójby a dalšich. Dže tu wo wuknjenje čas žiwjenja. Tute hesło je europski standard a nabywa džeń a wjace wuznama. „Čas žiwjenja wuknyć“ woznamjenja cyłkowne wuknjenje přez kompletny žiwjenski cyklus čłowjeka, kotrež wotměwa so na wšelakich městnach. W zažnym kubłanju, w pěstowarnjach, předšulskim kubłanju a w šulskim času maja so zakłady položiť, zo su džěći kmane a zwólniwe čas žiwjenja wuknyć. Tohodla leži wuwice kóždoho jednotliwca w rukach staršich, pedagogow a stata.

Džěci maja być najlěpje přihotowane na wužadanja džensnišeje towaršnosće. Čłowjek dyrbi być fleksibelny a kóždy čas zwólniwy něšto přiwuknyć, abo hišće něšto cyle nowe nawuknyć. Wšelake wědomostne studije dokumentuja, zo je tuchwilu nimo socialneho statusa staršiskeho domu runje kubłanje jedyn z najwažnišich zakładow za wuspěšny powołanski puć. Potajkim je kubłanje investicija do přichoda.

Jako sama institucija šula tajki naročny nadawk spjelnić njemóže. Wona je wusko splečena ze swójbu a trjeba dalších regionalnych partnerow, kotřiž ju při spjelnjenju naročneho nadawka podpěraja.

1. zasada

Šulerjo měli dlěje hromadže wuknyć.

Zwjetša džěla so šulerjo po štwórtym lětniku do srjedźnych šulerjow a gymnaziastow. W žanym druhim kraju swěta (wothladajo wot Awstriskeje, Lichtensteina a někotrych kantonow Šwicarskeje) so kolije za dalši kubłanski a powołanski puć tak zahe njestajeja. Šulerjo njeměli so po 4. lětniku džělic, ale najzašo po 6. lětniku. Za najlěpšu wariantu mamy, zo wuknu šulerjo dale hač do 8. lětnika zhromadnje w jednej rjadowni a rozsudža so pozdžišo za dalši puć (realno-/hłownošulske wotzamknjenje abo matura).

Hdyž džěla so šulerjo zahe po svojich wuknjenskich wuslědkach, njeje trěbna kontinuita nastupajo rěčnu zestawu data, dokelž nastanu přeco nowe wuknjenske skupiny. Wědomostne přepytowanja na polu dwu- a wjacerěčnosće pak dopokazaja, zo je kontinuita nimo intensity a časoweje doby wažne wuměnjenje za wuwěće rěčnych kmanosćow.

Jenož mały džěl šulerjow je po zakładnej šuli typiski gymnaziast. Wulki džěl šulerjow trjeba wjace časa za swoje wuwěće. Jim so pozdžišo wuwědomi, kak maja wuknyć, za čo wuknu, su pozdžišo zrali za puć gymnazija.

Słabši šuler móže so wot wučerja lěpje spěchować, dołhož sylniši na relewantnym problemje samostatnje dźěla. K tomu profituje słabši šuler wot pomocy sobušulerjow. Dobry šule móže słabšemu pomhać a sylni tak swoje socialne kompetency. Při daledawanju swojeje wědy wospjetuje maćiznu a spleće ju do słowow, kotrež su słabšemu zrozumliwe. Nimo toho so komunikatiwne kmanosće šulerjow powšitkownje polěpša.

Husto snano słyšće, zo so dobri šulerjo najlěpje na gymnaziju spěchuja, dokelž su woni tam mjez sobu. Empiriske slědženje pak zwěsći, zo nawuknu nadarjeni šulerjo w skupinach, hdžež tež słabši wuknu, po wukonach runje telko jako bychy jenož mjez sobu byli. Ale štož prezentaciju, skrućenje wědy a wuknjenske techniki nastupa, su woni w měšanych skupinach wo tójšto lěpši.

Druzy měnja, zo nječuja so słabši šulerjo derje mjez wukonliwišimi a zo tohodla njejsu motiwowani. Dopokazane pak je (wosebje přez wědomostne studije IGLU a PISA), zo słabi šulerjo w měšanych skupinach bóle profituja, wosebje hladajo na wědu, wuknjenske kompetency kaž tež samostatnosć a kmanosć ke kooperaciji. Měšane rjadownje maja wyši wuknjenski niwow a z tym tež wyšu motiwaciju k wuknjenju.

2. zasada

W cyłodnjowskej šuli móhli šulerjo we wučbje a zwonka njeje wuknyć.

Cyłodnjowska šula poskići najidealniše wuměńjenja za to, zo móhła šula džensnišim wočakowanjam abo narokam towaršnosće wotpowědować, džěći lěpje na pozdžiše žiwjenje přihotować. Wona skići wjace móžnosćow individualneho spěchowanja. Jednotliwe džěćo ze swojimi sylnosćemi a słabosćemi steji w srjedźišću. Někotre serbske šule maja na tutym polu hižo pozitiwne nazhonjenja.

Cyłodnjowska šula měła so hižo w zakładnej šuli zarjadować. Za serbske šule je wažny argument, zo skića so w njej móžnosť, serbskorěčnu atmosferu na cyły dzeń rozšěrić, wosebje za dźěci, kotrež doma serbskorěčnu wokolinu nimaja. W tym su wulke potency cyłodnjowskeje šule. Maš wjace móžnosćow rytimizowanja abo swobodnišeho dźělanja a wjace składnosćow eksternych partnerow (na přikład staršich, towarstwa abo rjemjeslnikow a předewzaćelow) do šulskeho dnja zapřijeć.

Přepytowanja a šulska praksa na cyłodnjowskich šulach dopokazuja, zo docpěja so najlěpše wukony na cyłodnjowskich šulach we wjazanej formje, to rěka hdyž so dzeń rozdźěluje abo rytimizuje do wšelakich fazow: fazy napinaceho koncentrowaneho dźěla wotměnjejo z fazami wočerstwjenja, wólneho/swobodneho časa; a to we wěstym krutym rytmusu.

Na přikład móže rytimizowany dzeń tak rozrjadowany być: (1) Dzeń móhl so započinać ze samostatnym dźěлом (po tydženskim planje) - šulerjo so intensiwnje a kompleksnje z wěstej temu zaběraja. (2) Potom móže scěhować blok organizowaneho wuknjenja, zo bychu so šulerjam – w předmjetach kaž matematika abo rěče - zakładne kompetency (wěda a metody) posrědkowali. (3) Jako přichodny wjetši blok scěhuje wobjedowa přestawka ze wšelakimi wólnočasnymi zaběrami. (4) Potom móhl so přizamknýć dalši kompleks - kursowy system abo blokowy system za tajke předmjety kaž přirodowědy, sport abo hudźba. Dale su móžne dźělowe zjednoćenstwa a kružki.

Přez tajke abo podobne rytimizowanje dóstanje samostatne dźěło šulerjow hišće wjetšu wahu, woni móža so z wěstej temu na pohłubšace wašnje zaběrać. Rytimizowany dzeń w cyłodnjowskej šuli skići šulerjam za to trěbny čas a fachowu pomoc, na př. tež při spjelnjenju domjacych nadawkow.

3. zasada

Ze systematiskej wotměnu pedagogiskich metodow móhli sej šulerjo wjace wědy a kmanosćow nasrěbać.

Nimo strukturelneju dypkow dlěšeho zhromadneho wuknjenja a cyłodnjowskeje šule měło ćežišćo tež na wšelakich formach wuknjenja ležeć. Pedagogiska praksa w tu- a wukraju (hlej PISA) je wunošniša, hdyž so wotměnjace metody wuknjenja konsekwentnišo do šulskeje wučby zapřijeja. Pola nas wotwisuje to tuchwilu wot wosobinskeho angažementa jednotliwego wučerja. Nowe wučbne plany wšelake móžnosće nowych metodow poskićuja a je doporučaja. Ale na kóncu je to rozsud jednotliwego wučerja, hač tute metody nałožuje a w kotrej formje.

Znajemy tři zakładne formy wučby (hlej grafika): individualnu (jednotliwu) wučbu, kooperatiwnu wučbu (skupinske džěło) a zhromadnu (frontalnu) wučbu. Kaž zapřijeće „individualizowane“ přeradzi, džěła šuler w jednotliwej wučbje (na přikład swobodne džěło, tydženski plan abo domjace džěło) zwjetša samostatnje na kompleksnych nadawkach. Wučer je přewodnik a poradžowar. Nimo toho słuži tuta wučbna forma derje wospjetowanju, zwučowanju a skrućenju maćizny. Tak móže so na přikład šuler w matematice intensiwnje procentowym ličbam wěnować, dokelž ma na tutym polu hišće ćeže. Druhi šuler pak wěnuje so hižo komplikowanišej problematice. Kóždy džěła po svojich kmanosćach. Kooperatiwna wučba zmóžnja zhromadne džěło w šulerskej skupinje. Dobry přikład za to je projektowe džěło. Šulerjo maja so dorozumić wo jednotliwych džělowych kročelach, rešeršuja, zběraja material a jón potom rjaduja a systematizuja. Potom wothłosuja, w kotrej formje chcedža rezultaty prezentować. Šulerjo nawuknu nawjedować ale tež so za- resp. podrjadować.

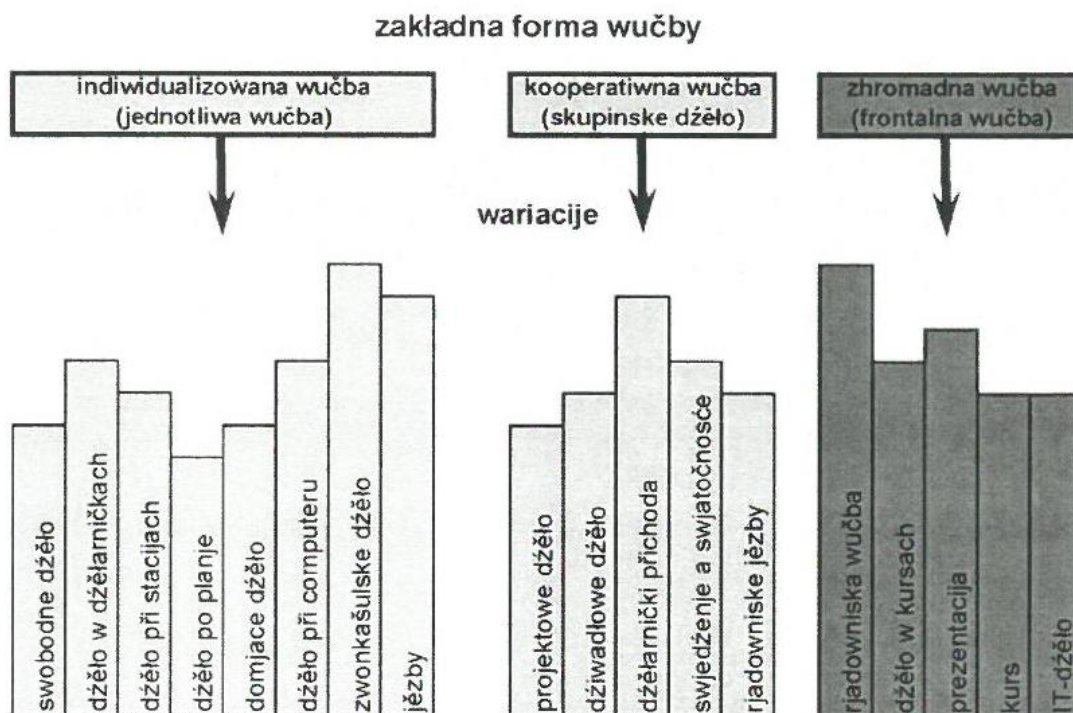
Zhromadna wučba je dobra móžnosć za posrědkowanje wědy a problemowych zwiskow z wida wučerja. Džěći njemóža wšitke rozjasnjenja a zwiski samostatnje wuslědźić abo ze swójskich nazhonjenjow wotwodźować.

Runje tak maja nawuknyć, koncentrowanje na dlěši wučerski přednošk sluchać. Podobne situacije změja w studiju abo powołanskim wukubłanju zmištrować. Tohodla žana dobra šula bjez frontalneje wučby njewuńdže.

W šulskej praksy měli so formy jednotliweje wučby a skupinskeho džěła sylnišo akcentować hač frontalna wučba. Zakładne šule maja z tym zwjetša hižo dobre nazhonjenja.

Efektiwne su wuwučowanske a wuknjenske formy, kotrež zmóžnjeja diferencowanje a individualizowanje, dokelž spěchuja šulerjow wotpowědnje swojim kmanosćam. Wone wuwabjeja jich aktiwity a zwólniwosć. Šulerjo su motiwowaniši, dokelž maja móžnosć so hłubšo z wěstej tematiku zaběrać a swójski wuknjenski proces sobu postajeć a wobwliwować.

Zawěsće móžeće ze swójskich nazhonjenjow wopodstatnić, zo sej lěpje spomjatkuješ, štož sy sam nazhonił abo wuspytał, hač to, štož sy sej jenož powědać dał. Změni so z tym róla wučerja. Wučer měł bóle być poradźowar, kotryž poskićuje pomoc, kiž njetrjeba wšitko wědзец, ale kiž móže radzić, zo šuler sam swój puć namaka.

4. zasada

W heterogenych skupinach móhli so šulerjo optimalnje wuwiwać.

Heterogene skupiny su skupiny, w kotrychž wuknu šulerjo wšelakeje staroby, wšelakeho pochada a wšelakich kmanosćow abo rozdźělnych rěčnych znajomosćow hromadže. Rozdźěle njewidža so hižo jako problem, ale skerje jako šansa. K tomu słuša tež lětniki přesahowaca wučba.

Njebě tradicionalna po lětnikach strukturowana wučba jenička stacija w žiwjenju, hdžež njenańdžeš po starobje měšanu skupinu ludži? W měšanych skupinach zrawja šulerjo spěšnišo. To móže kóždy ze swojich nazhonjenjow w swójbje z wjacorymi dźěćimi wobkrućić. Štó so spěšnišo wuwiwa, dźěćo ze staršimi bratrami a sotrami abo bjez nich?

Snano mysliće při tym na šule přenich powójnskich lět. Pedagogika pak je so dale wuwiła. Jako najlěpša warianta je so w praksy zhromadna wučba třoch lětnikow wopokazała. Šuler ma w běhu šulskeho časa wjace króc móžnosć, jónu młódši, jónu srjedžanski a jónu starši šuler być. Tak rosće w rólach a ma nazhonjenja a móže so lěpje do situacije tamnych zamyslić, dokelž je to sam tež nazhonił. Štož je šuler w běhu lěta wot drugeho staršeho sobušulerja nawuknył, dawa sam młódšim dale. Hesła kaž kmanosć w teamje dźělać, kmanosć ke kritice a sylnosć w komunikaciji so tu wšědnje wožiwjeja.

Naša towaršnosć trjeba ludži, kotřiž přewzaja zamołwitosć, kotřiž su demokratiske procesy zwučeni. Powołanske žiwjenje našeje towaršnosće, w kotrejž su informacije a wěda džeń a wažniše, žada sej kreatiwnych sobudźělaćerjow, kiž samostatnje mysla, zamołwiće jednaja a maja socialnu kompetencu. Heterogena skupina je z pedagogiskeho wida jara dobra šansa za optimalne wuknjenske a wuwićowe procesy.

5. zasada

Starši su wažni a spušćomni partnerojo za wuspěšnu šulu.

Nimo angažementa w staršiskich zastupnistwach, kaž předwidži to šulski zakon, je za wuwijanje žiweje šulskeje kultury spomóžne, hdyž začuwaja starši sobuzamohtitosć za šulske žiwjenje, hdyž skutkuja z angažementom sobu a hdyž so na tute wašnje ze šulu a jeje zaměrami identifikuja. Prawje wjele maćerjow a nanow měli wo wuwijać z pozicije skeptiskich wobkedźbowarjow na aktiwnych zwjazkarjow šule.

Starši su podpěraca móc, kiž je trěbna za wuwijanje aktiwneje dwurěčnosće. Woni trjebaja informacije, na přikład wo temach, kotrež so we wučbje wobjednawaja abo wo wuwicu džěsća nastupajo individualne kmanosće a wo dwurěčnosći. Staršim měła so móžnosć skićić, so aktiwne na šulskim žiwjenju wobdželić. Tež kontakty staršich mjez sobu měli so pěstować a jako móžnosć wuměny nazhonjenjow spěchować. Splečenosć staršich ze šulu – kooperatiwne zhromadne džělo z wučerjemi a šulerjemi hraje wuznamnu rólu a wobohaća šulske žiwjenje.

Njeńdže jenož wo zděrženje šulskich stejišćow. Tónle zaměr měl wusko z wobsahowej diskusiju splečeny być.

Móžemy struktury jenož zděržeć, hdyž wobsahowje a organizatorisce něšto změnimy - na dobro přichodneje generacije.

Naličene zasady njejsu hoła teorija.

W PISA-studiji su skandinawiske kraje najwuspěšniše. Wone dopokazuja na žiwe wašnje, što su najidealniše wuměnenja za wuknjenje. Tu na přikład finska šulska filozofija:

Trjebamy wšitkich.

Wšitcy wostanu hromadže.

Njewostajimy nikoho wróco.
Njewohańbimy nikoho.
Wobchadzamy mjez sobu z respektom.

Započatk je wuznamny:
najwyše investicije do najmjeńšich ludži.

Džěco ma štyrjoch wučerjow:
druhe džěci,
wučerki a wučerjow,
šulske rumnosće a atmosferu,
staršich.

Zaměr je,
namakać trajne rozrisanje.

Planujemy znajmjeńša za přichodne 10 do 15 lět. Naša wizija je „Łužica je dwurěčna“. Mamy potajkim wid na cyłu Łužicu. W přenjeje fazy měli so prócowanja předewšěm na šule ze statusom „serbska šula“ wusměrić. Najlěšo by wězo było, móhli z jedneje ze serbskich šulow po wopisowanym modelu započec. Ale tutu móžnosć nimamy, dokelž by so šulska syć hnydom roztorhnyła. Njeńdže wo jednotliwu modelowu šule, ale wo cyłu šulsku syć.

Perspektiwisce je syć za přistup dalších šulow wotewrjena. Wosebje myslimy na Slepó, Wojerecy, Bart kaž tež na šule z tuchwilnej tak mjenowanej B-serbšćinu a na dalše w bliskosći Witaj-pěstowarnjow a -skupinow. Tak móhła so serbšćina w kónčinach, hdžež so wona hižo wšědnje njenałožuje, spěchować a rewitalizować. Móžnosće na kóždy pad tu su. Wažny zakład za to pak je skrućena syć Witaj-pěstowarnjow/-skupinow.

Zaměr je,

zo změja wšitke šule swoje krute městno.

Šulerjo měli dlěje zhromadnje wuknyć na šulach w Chrósćicach, Pančicach-Kukowje, Ralbicach, Worklecach (Kamjenski wokrjes) a w Budyšinje a Radworju (Budyski wokrjes), w idealnym padže hač do 8. lětnika. Po tym móhłoj jedna šula w Kamjenskim wokrjesu a Serbski šulski a zetkawanski centrum w Budyskim wokrjesu poskićeć móžnosć realno-/hłownošulskeho wotzamknjenja, přidatnje w Budyšinje gymnazialneho wotzamknjenja. Serbski šulski a zetkawanski centrum twari so hač do lěta 2008 w Budyšinje na Listowej droze. Wón ma tuchwilnu serbsku základnu a srjedźnu šulu kaž tež gymnazij pod jednej třěchu zjednočić. Za to eksistuje specifiski pedagogiski a rumnostny koncept.

Po předstawach iniciatiwneje skupiny měł Serbski šulski a zetkawanski centrum być wjeršk dwurěčneho kubłanja we Łužicy. Po dlěšim zhromadnym wuknjenju móhłoj so srjedźnošulske a gymnazialne wukubłanje přizamknyć. Dopokazane je, zo je procentualny podžěl maturantow wyši, jeli wuknu šulerjo dlěje hromadže. W Sakskej leži podžěl gymnaziasťow pola 43 %. W skandinawiskich krajach, hdžež přizamknje so gymnazialne kubłanje hakle po 9. lětniku, zloža mjez 75 a 80 % šulerjow maturu.

Na Serbskim šulskim a zetkawanskim centrumje móhła so tuž bjez problemow kwalifikowana a w Sakskej připóznata matura zložić.

Šula w Kamjenskim wokrjesu, hdžež wotzamknu šulerjo z hłowno-/realnošulskim wotzamknjenjom, měła jako wažny stołp swoje krute městno w šulskej syći zabrać. Wosebje měła so šula wusměrić na powołanski profil we wuskej kooperaciji z hospodarstwom a z rjemjeslnikami, zo bychu so šulerjo hižo za šulski čas intensiwnje přihotowali na pozdžiše powołanje.

Šula njefunguje sama za so, ale jenož jako kruty wobstatk wjetšeho cyłka. K tomu liča nimo horjeka hižo naspomnjenych partnerow regiona

pěstowarnje, druhe šule w syći, kubłanske institucije kaž fachowe, wysoke resp. powołanske šule. Jenož hdyž widži so šula jako džěl wjetšeho cyłka, hodži so trěbna kontinuita zawěsćić a na aktualne problemy skutkownje reagować, kaž na přikład falowacy serbski kubłanski dorost.

Trjebamy

rjadowanje jako mjeńšinowe šulstwo w zmysle sobupostajowanja.

21

Mamy drje wěste wuwzaćne rjadowanja. Wuzběhnyć chcemy tu jednočarowosć wšitkich serbskich zakładnych a sředźnych šulow. Ale dosaha to? Hdyž so po poměrach wjetšinoweje ludnosće měřitko za mjeńšinowu politiku staja, potom móže k tomu dóńć, zo naprawy tola narokej spěchowanja mjeńšiny njewotpowěduja. Aktualny přikład za to je zawrjenje Pančanskeje sředźneje šule, hdžež wotpućuje nětko poměrnje wulki džěl šulerjow na šulu bjez serbskeje wučby (9 wot 39 šulerjow). Spěchowanje Serbow pak njeje priwileg, ale runostajenje. Trjebamy šule jako zjawny serbskorěčny rum.

Sakska wustawa zaruči Serbam po art. 6 prawo „na zachowanie jich identity kaž tež na hajenje a wuwowanje jich zdžědženeje rěče, kultury a jich tradicijow, wosebje přez šule, předšulske a kulturne institucije“. Serbska šula je kubłanišćo a wuznamne městno komunikacije a rěče. Tohodla trjeba serbske šulstwo nuznje tajke wuměńjenja, zo zamóže dalšemu pozhubjenju rěčneje substancy zadžěwać a naprawy rewitalizacije podpěrać. Tuchwilna struktura serbskeho šulstwa w Sakskej pak tomu njesłuži.

Paragraf 4a Sakskeho šulskeho zakonja dowola we wuwzaćnych padach wotchilenje w šulerskich ličbach a čarowosći, mjez druhim tež k škitej a zdžerženju prawow serbskeho luda. Lědma štó je po zawrjenju Chróšćanskeje šule na to wěrił, zo budže so dalša serbska šula zawrěć. Ale hižo tři lěta pozdžišo smy hórko nazhonili, zo njeje formulacija § 4a

zwjazowaca. Wotchilenja su móžne – abo tež nic. Kóždy wě, zo mamy lěto wob lěto znowa wo dowolnosť za wuwzačne rjadowanja prosyc. Tak brojimy dale mocy w spochi hrožacych strukturnych diskusijach město toho zo bychmy je zasadžili za trěbne diskusije.

Wuměňjenje za wuspěšne zwoprawdženje namjetowanych mysłow je model sobupostajowanja w kubłanskich naležnosćach.

22

Prawo, swoje kubłanske naležnosće w swójskej winowatosći rjadować, by so mělo Serbam spožčić. Dže wo sobupostajowanje na polu kubłanja bjez toho zo so stat ze swojeje zamołwitosće wuwjaza. Njejedna so tuž wo žane priwatne šulstwo, ale wo zjawnoprawniske rozrisanje, kiž zmóžni Serbam woprawdžite sobupostajenje we wěstych, do toho wujednanych kubłanskich naležnosćach - wězo pod (prawniskim) dohladom Swobodneho stata Sakskeje. To rěka, zo móhli Serbja w organizatoriskich, administratiwnych, finacielnych, pedagogiskich a personelnych prašenjach rozsudzić.

Za to přepoda stat nadawk, kaž je to šulstwo resp. wuwučowanje w cyłku po art. 102 Sakskeje wustawy a za Serbow wosebiće po art. 6 (1) Sakskeje wustawy, na zjawnoprawniskeho nošerja. Po art. 82 (3) Sakskeje wustawy je tajke rozrisanje móžne.

Podobnje rjaduje so mjeńšinowe šulstwo w tójšto krajach Europy, na přikład danski šulski model w Němskej, madžarske mjeńšinowe zakonjedawstwo abo němski model w Belgiskej.

Třebna za to stej politiska wola a zakonski wukaz, kotryž rjaduje přepodaće prawow swójskeho zastawanja (Selbstverwaltungsbefugnisse) a wotpowědne ramikowe wuměňjenja zwjazane ze załoženjom serbskeho zjawnoprawniskeho nošerja. Trjeba pak je zdobom zhromadna wola Serbow, swójske naležnosće w swójskej zamołwitosći rjadować a přewzać chcyć. Dóndže-li k tutomu zjawnoprawniskemu rozrisanju, bychu wučerjo po

džensnišich měritkach přistajeni byli a Sakske wučbne plany a wotzamknjenja bychu plaćili. Nimo toho njetrjebali starši šulske pjenjezy plaćić.

Serbski zjawnoprawniski nošer měł wotblyšćować šěroki serbski a regionalny konsens. Zapřijeći měli być nošerjo-komuny, statny dohlad, zastupjerka zajimow Serbow a jej podriadowane regionalne a fachowe towarstwa kaž tež zastupjerjo wučerjow, staršich a šulerjow a dalše towaršnostne skupiny. Zdobom měli wědomostne institucije a dalši poradźowarjo poboku skutkować.

Tajki model by nimo prawa sobupostajowanja zmóžnił, zo nawabja so za wuspěšne přesadženje šulskeje koncepcije přidatnje k finacielnym srědkam Sakskeje a komunow tež srědki třecich wot sponsorow abo spěchowarjow (předewšěm wot Zwjazka, Europskeje unije a Europskeje rady).

Jeli rozwijemy serbske šulstwo zhromadnje na inowatiwne wašnje a we wysokej kwalice - to rěka wobydlerjo regiona w kooperaciji z lokalnymi partnerami a komunami pod samsnym dohladom - směmy pozitivne wuskutki na cyłu Łužicu wočakować.

Iniciatiwna skupina „Naše šule – šule za žiwjenje“ je so podała na puć, zo by raz pohladała, dokal bychmy móhli přińć.

Znastawacej serbskej šulskej koncepciju prócujemy so wo dlěšodobne a na šěrokim towaršnostnym konsensu bazowace rozrisanje za serbske šulstwo w serbskim sydlenskim rumje. Koncepcija měła zwjazować wysoke naroki mjezynarodnych kubłanskich standardow z wuchowanjom serbskeje rěče a kultury jako přirodne bohatstwo Łužicy.

Koncepcija móže jenož zrawić a so zwoprawdźić, jeli wulki džěl Serbow zapřimnje a přinošuje. Wšojedne na kotrym městnje, na kotrej šuli, w kotrym

zawodže, w kotrym towarstwje. Ideje a kreatiwita su prašane. Njeńdže so ničo abstraktne, ale dže wo nas, wo naše serbske šule, wo naš přichod.

Tajke inowatiwne šulstwo, kotrež wotpowěduje mjeńšinowym žadanjam, měli my Serbja zhromadnje zwoprawdźić, wuhotować a rozwiwać, dokelž změje kóždy z nas z toho lěpšiny – jako wobydler Łužicy – jako nan, mać, džěd abo wowka a wězo jako wučer a šuler.

Dokel bychmy přišli?

Dokal bychmy přišli, by-li kóždy
rjekł, dokal bychmy přišli, a nictó
njeby soł, zo by raz pohladał,
dokal bychmy přišli, bychmy-li
šli.

(Kurt Marti)

Tuž činće sobu,

tež Waše ideje a přeća su prašane!

Přizjewće so

a zapřimńće aktiwnje do diskusije.

Iniciatiwna skupina

„Naše šule – šule za žiwjenje“

Manuela Smolina

home: www.nase-sule.sorben.com

e-mail: nase-sule@sorben.com

tel: 0162 / 8 63 40 22